

PRETEKLOST KORT V LUČI NJENIH LJUDI; LEGENDE, ZGODOVINSKE
PRIPOVEDKE IN SPOMINSKE PRIPOVEDI

Nada MORATO

učiteljica v pokoju, 66310 Izola, Korte 44e, YU
insegnante a riposo, Isola

POVZETEK

Prvi del spisa je sestavljen iz drobcev legend, kot so: nočne procesije mrtvih, strahovi, prikazovanja, štrige in volkodlak, Atila in njegov zaklad.

Zgodovinske pripovedke govorijo o naseljih, o poselitvah novih prebivalcev, o njihovih priimkih. Precej prostora je namenjenega cerkvi, ki je do sredine prejšnjega stoletja uporabljala "ščavet." Iz mest ob obali pa so silili latinsko bogoslužje in uvedli italijanski jezik v farno šolo. S prihodom duhovščine iz notranjih slovenskih dežel se začeta slovenski pouk in slovenska prebujanja, istočasno pa italijanski iredentizem.

Spominske pripovedi so urejene kronološko in imajo malo komentarja. Prikazujejo živahno družbeno in politično delovanje.

Ob koncu prve vojne ima kraj svoj narodni odbor, ki se poteguje za priključitev k državi SHS. V tako razpoloženje je zarezal fašizem.

Po razpadu Italije se je začela vstaja. Uničili so jo Nemci, ki so hoteli vas zažgati, v taborišče smrti pa so odpeljali voditelje. Mlade so pobrali v delovne enote, ki so utrjevale obalo. Vojaško sposobni pa so se umaknili v partizane.

Po končani vojni je prišla socialna svoboda z veliko veselja in vzgona za udarniško delo. Zapletali so status tega ozemlja. V mestih so ljudje optirali za Italijo in se odselili. S podeželja so se ljudje odselili v obmorska mesta, v Trst pa so odšli kot ekonomski emigranti. Cerkvi so odvzeli vodilno vlogo, župnika so hoteli izgnati, radikalno so spremenili imena. Zbrisali so narodnostno mejo, ki je dolga stoletja obkrožala Korte povesod razen na vzhodu.

PRIPOVEDNIŠTVO

V letih 1980-90 sem zbirala gradivo za zgodovino Kort. Ob tem se mi je nabralo tudi pripovedno izročilo, ki ga nisem uporabila. Zdelo se mi je umestno, da ga uredim in posredujem, to pa zato, ker je v moderni družbi premalo časa za pripovedovanje, starejši pa odhajajo s svojimi skrivnostmi in modrostmi. Snov sem razdelila na legende, zgodovinske pripovedke in spominske pripovedi.

LEGENDE

Istran je bil preprost človek. Svoje védenje o preteklosti in svoje modrosti je posredoval svojim potomcem s pripovedovanjem. Živel je od zemlje; živel z naravo. Veroyal je v uroke, ki so hudiča z ogljem in dimom

poljskega cvetja odganjali iz ljudi in živali. Zadnja, ki sta to počela, sta bila Jože Starac in Lina Vuk, še po zadnji vojni. Še vedno pa živi med starejšimi ljudmi strah pred štrigami (vsaka vas je imela katero), ki prinašajo zlo naravi in otrokom, in strah pred volkodlakom, ki pije kri in tlačí spečega, dokler nekdo ne zabije nož v vrata. Strah so zbujale tudi naslednje zgodbe.

Na Kašlerju je živel kosmati velikan, ki je pasel ovce. Strašil je med razvalinami in vabil k sebi z besedami: "Idi simo!" - Pri Sv. Nedelji je bil velik mož (tudi grof, žena), ki je podnevi na razgrnjeni rjuhi sušil denar. K sebi je vabil kmeta. Ta se je prestrašil in zbežal. - Med Sv. Nedeljo in Krogom se je prikazovala velika luč - Marija, ki je postajala vedno manjša. Fratje s Kroga so nas s tem strašili zato, da bi se razšli. (42, 36, 11) Ko je šla moja mama z družbo na Sv. goro, so v Podpadni, v Vali, plesale štrige in jih klicale: "Komare,

komare, hodte les!" Nato je prišel konjenik in štrige so se razbežale. Družčina pa se je vseeno bala in obšla Podpadno. Moja mama me je puvela anka tu: "Ko s'n pasla na Kašlerje, s'n vidla posešijon. In glej: Svečarju se je sveča naenkrat spremenila v kost." Mi imamo še danes parcelo tam. - Iz Stare vasi so k Sv. Nedelji odhajale ponoči procesije mrtvih s svečami. Nekdo je vprašal za svečo, ki se spremeni v kost. Župnik jo je ukazal zakopati. - V mladosti sem delal pri stricu v mlinu. Zvečer sem šel zgodaj spat in se stiskal od strahu, ker sem se bal, da bo prišel strašit župnik na konju. (58, 41, 11)

Razvaline porušenih naselij okoli Kort so zbujele spomine na vojne grozote in na množične pomore, ki so jih povzročile kuge. Pripovedujejo, da je strašilo tudi pri P'ču v Stari vasi, Starih Čedljah, na Kašlerju, pri Sv. Nedelji, v Parecagu. - Legende o duhovih in prikaznih je znala lepo pripovedovati Marija Grbec (1915-1991). Pripovedovala mi je med drugim o procesiji plavajočih angelčkov; o predpasniku, ki naj ga starši plačajo, da bo dekcle lahko šlo v nebesa; o nezvestem dekletu, ki jo hoče umrli fant kaznovati; o mežnarju, ki se spravi zato, ker se prestraši župnika iz banjke.

Atila

Prej omenjena, v raznih dobah uničena naselja ljudsko izročilo pripisuje kar Atili. Sodobni zgodovinarji pa pravijo, da v Istri sploh ni bil, da je vdrl mimo Emone čez Hrušico v Italijo in leta 452 uničil Akvilejo. Po izročilu se je nekaj preživelih zateklo na piransko in izolsko obalo. Pisci v 16. stoletju govore o Hunih in Atili, ki so uničili Istro tja do Pulja.

Z zgodbo o Atili se je ukvarjalo več strokovnjakov, ki pravijo, da prave legendo o Atili ni, pač pa so le drobci in pravljicne pripovedi, ki so jih ljudje po svoje oblikovali in prilagodili svojemu okolju.¹ V glavnem je Atila simbol zla, tudi fevdalec s Kašlerja in celo fašist. Zasledila sem elemente, ki so objavljeni v učbeniku in izhajajo iz *Rerum gestarum libri XXXI* in iz materialov, ki sta jih v Istri zbirala Hortis in Matičetov, v Furlaniji pa Mailly.²

Atila je bil šiba božja. Kamor je stopil njegov konj, ni zrasla trava tri leta. Huni niso jedli mesa, če niso jezdili na njem tri dni. - Atila je požgal naše vasi in šel v Akvilejo (v Italijo). Pokopali so ga tam, kjer se vode združijo v vodo v zlati banki; vse, ki so to videli, so umorili. To mi je povedal nonič, ki se je rodil leta 1850. - Bernardi iz Malije mi je pravil, da je Atila prišel sem iz Friula. Požgal je naše vasi in šel v Istro. Vračal se je po cesti, ki je tukaj spodaj, a v Padno ni šel, ker ga je odvrnila stara žena z vpitjem: "Gor je kuga,

kuga!" Atila je odgovoril: "Saj vas bo že ona uničila!"(41, 16, 37)

Atila je bil psoglavec, ker ga je mati spočela z brekon.³ Preden je spregovoril, je zalajal. - Bil je strah in trepet. Uničil je Staro vas, Stare Čedlje in Staro Jižlo, ki je bila na Kašlerju. - Padne ni uničil, ker so okoli nje polili gnojnico. - Pokopan je pod Bočanon. - V Koštaboni so mu našli žensko in ta mu je odsekala glavo. - Ko je nekoč družčina kartala in se sprla, je nekdo izmed njih zalajal. Imeli so ga za Atilo in ga zaklali.(33, 41, 47, 26, 42, 41)

Na Kašlerju je živel močni Atila. Imel je močno vojsko. Bal se ni nikogar. Imel je mnogo zapornikov. Ko je nekega večera stražar zaspal, je neki močni zapornik upognil železa na oknih, skočil na stražarja in ga ubil. Preoblekel se je v njegovo obleko in šel iskat olje. Ko se je zvečerilo, je olje polil po cesti. Tedaj se je Atila ravno vračal iz boja. Ko je prišel na strmi klanec, je stražar zavpil: "Pazite, nekdo poliva olje po cesti!" Bilo je prepozno. Atila, ki je bil prvi, se je obrnil. Konju je spodrsnilo na mastni cesti, treščil je na tla in počila mu je lobanja. Njegova vojska je bila premagana in od tistega časa oslABLJENA.(19-33)

Zaklad

Povsod tam, kjer so razvaline, so ljudje običajno iskali zaklad. Zlasti so to počeli pod vplivom zgodbe o Atilovem zlatem zakladu. V 16. stoletju je o iskalcih zaklada na Kašlerju pisal Izolan G. Tamar, in sicer to, da se že dolgo govori, da so našli zakopane zaklade (medalje in druge stvari) in jih odnesli v druge kraje.⁴ O Atilovem zakladu, ki je zakopan skupaj z zlatim mečem na Kašlerju, kjer dospe pot iz Rajula, ob železnih vratih, kroži med ljudmi tale pripoved:

Ko se je Kerlina Čurmanka birmala, je prišla njena šantla gospa iz Trsta v Korte na muši. Pri Škofljicah pod Kašlerjem je pokazala gor in rekla, da je na hribu veliko bogastvo. Drugi dan po birmi je šla gor in naredila načrt za kopanje. Naročila je, da morajo biti pri kopanju tiho in tèle morajo pripeljati zraven. Ko bodo prišli do stopnic, se bo prikazala zver. Vreči ji bodo morali tèle. Prišli so kopači in kopali, kopali več ur. Mimo je prišel financar. Vprašal jih je, kje je cesta za v Sulne (za v Portorož). Pokazali so le z roko. Vprašal je še enkrat. Molčali so in kazali z roko. Še je nadlegoval. Potem je enemu le ušlo. Ostali so bili jezni; morali so opustiti delo, saj bi bilo nadaljevanje brezuspešno.(15, 16)

Nekdo čaka iskalce, pa zasliši otroke, kot bi šli iz šole; nato zagleda prašiče brez repov. Končno pridejo

1 *Leggende d'Atila in Istria. Miscellanea di studi in onore di A. Hortis, Trieste, 1910, G. Vidossich, str. 1023*

2 Anton von Mailly: *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie. E. Goriziani, 1986 (M. Matičetov), Spiriti e fantasmi*

3 M. Matičetov: *Atila fra gli Croati e Sloveni. Ce fastu 24-25, pag. 120, 1948-49*

4 P. Tamar: *Isola nel 15... L'Istria, 1848, str. 47*

iskalci, a jih duša pošlje proč, ker niso tešči. Pregrešili so se, ko so pojedli fetu angurje. "Vrnite se čez 50 let!" jim reče. Župnik iz Kaštela pa: "Začnite obdelovati zemljo, to bo vaš zaklad!"(41)

Župnik Benedetti je lahko naredil večjo cerkev, saj je našel zaklad! Tudi cerkev v Koštaboni (v Krkavčah) so zgradili z zakladom s Kašlerja.(16)

Z iskalci zaklada so se nekateri norčevali. Pošiljali so jih po zaklad zato, da so prostor očistili robidovja. Nastala je tudi tale zgodba:

Nekoč sta šla kolona iskat zaklad. Našla sta ploščo z napisom: "Beato quel che me ribalterà!" Vsa nestrpna v pričakovanju zaklada sta ploščo obrnila. Namesto zlata sta našla napis: "Adešo štago mejo!"(30)

Pesjanec je vzdevek za rodbino, ki se je priselila iz Dekanov v Valo pod Staro vasjo, v mlin, ki je dobil po njih ime in v katerem se je vicalo. Stari Pesjanec je bil bister človek in posebnež, ki se je zanimal tudi za izkopavanje. Z bajalicami je iskal vodo in zaklad ter je ljudem napovedoval srečo (še leta 1954). Že samo po vzdevku, ki spominja na bitja iz pripovedk, je buril ljudsko domišljijo in kar je on rekel, so menili da je bilo zagotovo prav.

ZGODOVINSKE PRIPOVEDKE

Naselja

Nad Kortami so ostanki velikega prazgodovinskega gradišča, od koder so Histri branili Istro pred Rimljani. Nato so od tod Rimljani branili svojo oblast pred upornimi domačini. Za okope Kašlerja so se okoličani pa tudi Izolani zatekali tudi v srednjem veku. - V rimskem obdobju so bile naseljene Korte pa tudi vznožje Albucana - Bočan, v pozni antiki pa sosednji plato, ki je v srednjem veku imenovan tudi Villa franca.⁵ Na koncu srednjega veka je to naselje zaradi kuge izumrlo in dobilo ime Stara vas. - Srednjeveške Korte so začele nastajati nad Podjuggnon.

Vsa stara naselja je uničil Atila. Stare Čedlje so bile pod (Jz) sedanjimi. Stara vas je bila tako velika, da se je poročilo naenkrat 18 parov (9 novic je prišlo, 9 odšlo). V Stari vasi so našli okostja 2 m visokih ljudi, obrnjena proti soncu, obdana s skrljami. - Nekateri so se držali za roke, po štirje skupaj. - Tudi na Sedenčiču je moralo biti poseljeno. Pred 2. svetovno vojno sem kopal, kjer mi je Pesjanec napovedal vodo. V globini 6 m sem naletel na posodo, ki je imela nekaj na dnu in je takoj razpadlo. Morda je bilo podobno oglju. Zemlja okrog je bila rahla in vlažna.(37, 17, 39, 30)

V Kortah je bila najprej korta. Ob njej so živeli prej Izolani, a nato so naredili štale. - V vasi so bile štale, v okolici pa so mali kmetiči pasli ovce. Svoje pašnike so zaščitili pred lisicami z zidovi. - Vas je stara 400 let, toliko, kolikor spodnji del naše stare hiše. (Mihčeva hiša pod staro šolo) - Na mestu, kjer stoji cerkev, je bila prej manjša, še prej pa kapela Sv. Antona Puščavnika.(42)

Moj oče je bil rojen leta 1854. Pravil je, da v njegovi mladosti ni bilo nobene hiše ob cesti, od Feldove v Čedljah do skladišča soli v Portorožu. Prvo hišo v Čedljah so sezidali Škrliji in nato Novaki. Kraj pod Kostančevim se je imenoval Kunfin. Nedaleč pod Konstančevim portonom je ledinsko ime Kunfin in tam se je začelo italijansko območje (zdaj dvojezično).(42)

Priimki

Bližina morja, blago podnebje, rodovitna prst in odličen položaj so že zgodaj prisklivali sem človeka. Morile so vojne, sistemi in kuge, zato so se ljudje menjavali. Prihajali so novi z onkraj morja, iz Benečije, s Krasa, Brkinov, Vrem in Čičarije, iz Istre. Od priimkov, ki so še danes živi, so bili znani že med leti 1500 in 1800 naslednji: najstarejši so Grbci, ki so prišli iz Čičarije, naseljenci z imenom Korenika so prišli iz Brtonigle, prišleki z imenom Kleva pa iz Smrij iz okolice Ilirske Bistrice, ki se omenjajo leta 1691. Leta 1718 zasledimo priimke Felda, Hrvatina, Medoš, leta 1721 Babič, leta 1727 Slama, leta 1772 Tul, Panger, leta 1775 Jeličič, Vuk, Čuk (danes še vzdevek); v 18. stoletju so v vasi še: Gomazel (še ledina); Giurmon (Čurman še vzdevek), Jurjevič, Škerlič, Mejak, Kotrle, Kaligarič, Žudeh, Fičur, Moratto, Babič, Panger.⁶ Grbci so bili v zač. 17. stoletja župani. Prevladujoči priimek v 18. stoletju. Drugi pogost priimek so bili Hrvatini.⁷ Po drugi vojni so se najbolj množično odselili. - Kaj pravijo sami o svojih priimkih?

Grbci so po izvoru iz Čičarije. Čiči so na zimo pripeljali svoje črede na pašo v Valo pod Kortami. Nato se je eden izmed njih za stalno naselil. Danes se delijo na Delegate, Čurmane, Pitrolje, Zorzine in Brbišče.(7)

Pred kakimi 400 do 500 leti je iz Momjana prišel prvi Jurjevič. Ker je kugo preživelo malo ljudi, je šele v Stari vasi dobil deklo, primerno za možitev. Tu sta takrat živela le priletna mož in žena s hčerko edinko.(28)

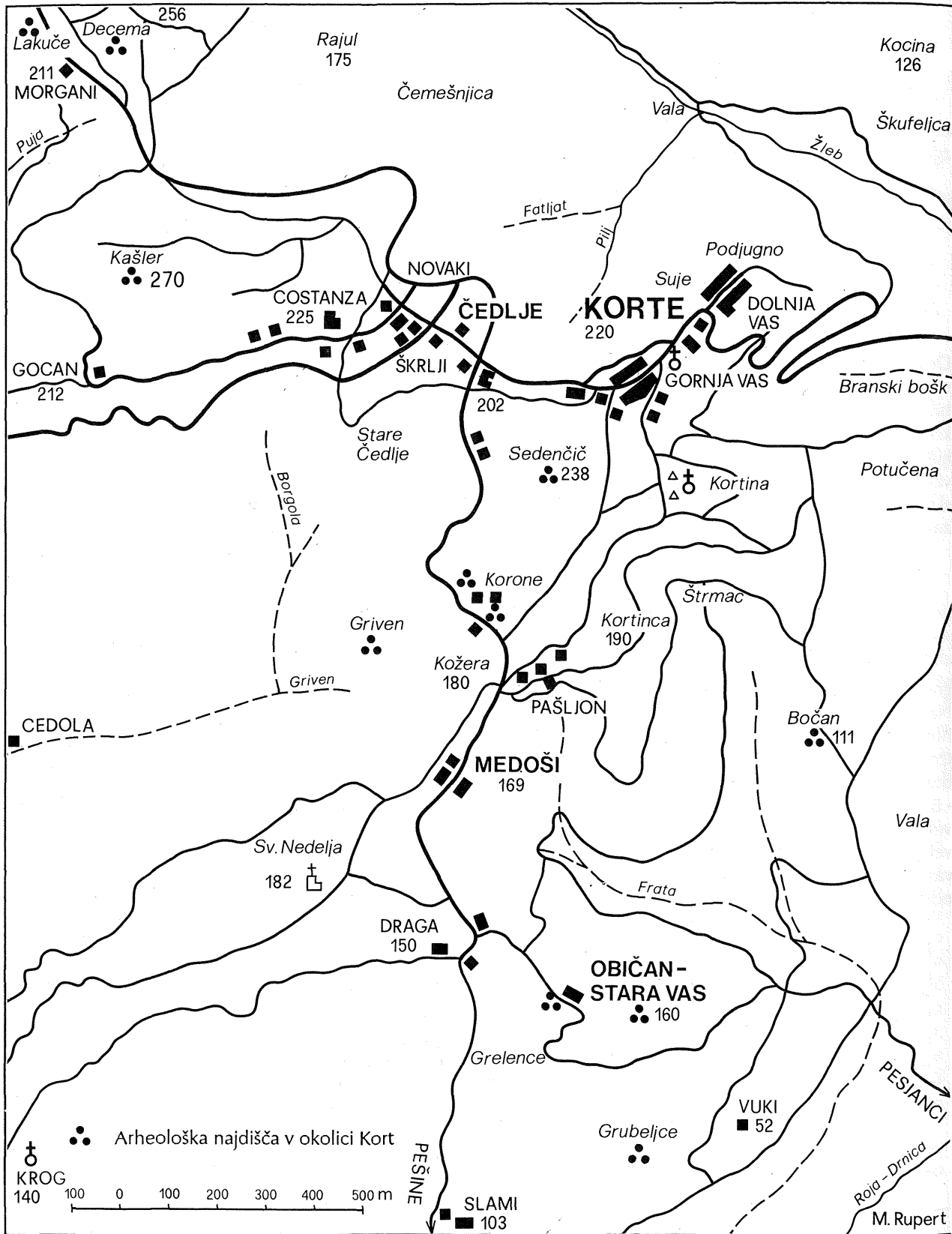
Hrvatini so bili veliki kmetje. Poleg bogatih so bili tudi revni. Pred tremi rodovi so bile pri nas še velike kmetije. Mi smo delili leta 1913. Po končani vojni smo šele naredili ob hiši še druge stopnice, čeprav bi jih morali narediti po pogodbi že leta 1917. Pred 200 leti so se kmetje borili za zemljo. Dala jim jo je občina.

5 C. Gregorutti: Le marche di fabbrica dei laterizi di Aquileia. V: Archeografo Triestino, vol. XIV, 1888, str. 369

6 J. Kramar: Izola, mesto ribičev, str. 123; Vidacovich: Mapa Grisonijevih posesti 1772, PAK; Catastico dei boschi, Trieste 1980; Farna matična knjiga

7 I. in II. družinska matična knjiga

Nada Morato: Preteklost Kort v luči njenih ljudi: legende, zgodovinske pripovedke in spominske pripovedi, 245-258

••• Arheološka najdišča v okolici Kort

Branski gozd je dobila cerkev, ki je nato prodajala seno in les na lašti. Denar je imela za svoje potrebe. Hrvatini se delijo na starejšo vejo, ki ji pravijo Starci in se je sem priselila od Zagreba, ter na mlajšo vejo, ki je prišla iz Valdoltre. Ker je teh veliko, se delijo na rodbine s pridevki, ki so vpisani tudi v zemljiški knjigi. Tako: Pulicaji, Zaneti, Cekedrini, Balini. (18) Mejaki iz Kort smo prišli sem iz Senožec pred 300 leti. Moji starši so bili že svobodni kmetje. Nono, ki je umrl leta 1887, je bil čevljar. Starši pa so se želeli osvoboditi, zato so pridno delali. Kot najemniki so orali njive samostana Krog. Jeseni je oče odhajal v Trst, kjer je delal kot težak (prenašal pohištvo, ko so se družine selile). Mi in tudi druge družine, ki niso živele na lahko, smo gojili tudi sviloprejke. Moja mati je bila 55 let babica. Ona in oče sta bila pred poroko hlapec in dekla na Kostanci. Oče pa kasneje tudi sluga občine za Korte in Morgane. Z zaslužkom so si starši pod Italijo na dražbi kupili zemljo. (42)

Mejaki z Vrha od Medošev so prišli iz Doline, Baruti iz Boljunca, Korenike iz Brtonigle, Kotrle iz Benečije, Kleve iz Smrij, Škrliči iz Čičarije, Majcni iz Štorij oziroma iz Štrpeda pri Buzetu. (58, 42, 33)

Baroni Costanzo so bili tu 400 let. Imeli so skoro ves Kašler. Stari gospodar se je ubil, ko je trgoval z vinom. Prevažal je tudi gnoj. Njegov sin je imel 4 kolone, a v Valdoltri 2 in enega ribiča. Bil je napreden gospodar in s svojimi kmeti dober. Rodbina je bila izobražena in ugledna tudi v Trstu. (42, 18)

Novaki so prišli iz Morganov. Tu, v Puji, je živel prvi Novak in to v mali "kuči" z ovcami, ki jih je pripeljal s seboj iz Vrem, od koder se je priselil. Potem mu je grofica s Kašlerja dala zemljo v Čedljah. Sem so se priselili trije njegovi sinovi. V zahvalo so morali dolgo plačevati maše za blagor njene duše. (48)

Cerkev

Pripovedi, v katerih nastopa cerkev in njeni zastopniki, so zelo pogoste, saj je imela le-ta duhovno in kulturno vodstvo v kortežanski skupnosti do konca druge svetovne vojne. Vas se je razširila okoli cerkve, ko je ta postala samostojna, fara (1435-36). Imela je glagolsko bogoslužje, ki ga je opravljal pop. Izraz nekateri uporabljajo še danes; zapisan je na kustodiji iz leta 1468 za glavnim oltarjem, in to v glagolici. V glagolici je tudi zapis na posodi za krst iz leta 1556. Izola (lahko tudi Korte), je povezana s središčem glagoljaštva v Roču že leta 1482.⁸

Glagoljaši so se oprijeli naukov reformacije, kar kažejo procesi, na katerih so obsodili več duhovnikov okoli Buzeta.⁹ Za morebitne odklone od katolištva se je zanimal papežev odposlanec leta 1580 tudi v Kortah, ko je obnavljal versko življenje.¹⁰ Spodnja pripoved se skoraj gotovo nanaša na Pavla Vergerija, koprskega škofa, papeževega diplomata, kasnejšega reformatorja, ki je živel na svojem dvorcu v Zuccolah pod Staro vasjo.

V Dragi je živel škof, ki so ga zatožili papežu, da ne živi skladno z nauki Cerkve. Moral je na zagovor. Ker je bilo tedaj v Dragi še morje, je odplaval tja na svojem plašču. Pri papežu je plašč obesil, da se je odcedil. Papežu je dopovedal, da ni grešil, in se nato vrnil na svojem škofovskem plašču. (58)

V kortežanskem župnišču hranijo starocervenoslonski misal, pisan z latinskimi črkami, imenovan ščavet iz leta 1773. V letih 1764-1823 je tu župnikoval P. Benedetti iz Barbane pri Raši in je najbrž uporabljal to knjigo.¹¹ Pokopan je pred glavnim oltarjem. Naslednje pripoveduje Benedettijev sorodnik.

V njegovem času so imeli italijansko in latinsko šolo.¹² Župnik Benedetti je slabo obvladal jezik domačinov. Zato je Babič, ki je imel nekaj šol, rekel, da je bil Ilir. (13) Bil je bogat. Dal je sezidati farovž in razširil cerkev. Ljudje niso mogli verjeti, od kod njemu toliko denarja. Pa so rekli, da je našel Atilov zaklad. On jim je odgovarjal, da je le "luk eno palento". Z njim sta živeli mati Antonija in sestra, ki se je poročila Kleva. Njej je dal stari farovž - hišo, v kateri so stanovali. Benedetti je prinesel iz Italije trto refoška, ki so jo vsadili pred to hišo za spomin na začetek rodu Kleva-Benedetti. Trta po 152 letih še vedno raste. Potomkam tega rodu pa rečejo "benedetke". (23)

Ko so odprli povečano cerkev, je prišel tudi škof. Tedaj so opasilo prenesli od prve na tretjo nedeljo v oktobru. (2) Ko je bil moj nono župan, so šli po škofa k Bandelju s senenim vozom in s štirimi volmi, tako je bil klanec "navzguren". (17)

V letih 1823-1839 je v Kortah služboval župnik Gi-aniola. Bil je tudi učitelj. Poučeval je v stavbici bratovščine Sv. Antona, zadnji v italijanskem jeziku. Zgodbo, v kateri je on protagonist, pripoveduje ženska, rojena Slama iz Slamov. Tu so si v njeni mladosti na skupnem prostoru poleti dolgo v noč pripovedovali čudežne zgodbe.

Župnik Janola je nekoč peljal romarje v Strunjan (15. avgusta) zato, da bi izprosili dež, ki ga že leto dni ni bilo. Tako vneto je molil, da so prišli vsi mokri domov.

8 B. Fučić: Glagolski natpisi. Zagreb, 1982, str. 124. V. Spinčić: Crnice iz hrvatske književne kulture, Zagreb, 1926, str. 17. - Iz bližnjega Lanišča je bil leta 1580 kortežanski župan Gašper, tam pa župnik Gregor Kaligarič, v bližnjem Verču pa Mihael Gerbaz. Oba priimka sta v kortežanski fari kar stara.

9 L. & M. Tachella: Il cardinale A. Valier e la riforma tridentina nela diocesi di Trieste. Udine 1974

10 A. Lavrič: Vizitacijsko poročilo A. Valiera o koprski škofiji leta 1579. Ljubljana, 1986, str. 108

11 Pisciole i evangelja... po razlogu missala rimskoga, U Mletcizh MDCCCLXXIII., po I. Novellus

12 F. Ravnik: Zgodovinske crnice ili kronika ljudske šole v Kortah. V: Istrski zgodovinski zbornik. Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO, Koper, 1953, str. 237-238

Pozabil pa se je zvicati za grehe vseh ljudi, ki jih je nosil s seboj. Zato je šel potem v Pesjančeve Malne k sestri. Tam se je vical in vical in-ojoj: mlini so začeli sami mleti! Nastal je strašen preplah. Poklicali so župnike sosednjih vasi, da bi Janolo spravili proč. Ta jim je očital tudi najmanjše grehe, celo novomašniku, da je materi vzel sladkor. Ta mu je rekel: "Pojdi proč!" - "Kam?" - "V gore, kjer ni žive duše." - "Čakaj, vrnil se bom čez 100 let!"(41)

Ko je Gianola leta 1839 umrl, ga je nasledil Jože Pavšič (do leta 1858). Bil je prvi slovenski učitelj in buditelj. V kortežanskem ščavetu je dvakrat podpisan. Njegov naslednik Valentin pa je najbrž naredil v tej knjigi, ob strani, izračun: 1860-1773=87, kar morda pomeni čas uporabe te knjige. Po letu 1860 so npr. v bližnjih Šmarjah s silo uvajali latinsko bogoslužje. Franjo Ravnik je služboval v Kortah med letom 1871 in 1883. Sem je bil premeščen zato, ker kot slovenski buditelj in voditelj taborov pri oblasteh ni bil priljubljen. Tako je o njem pripovedoval bivši mežnar:

Ravnik je umrl pri nas v sramoti. Osramotil ga je škof, češ da se pusti ukazovati od žensk. Ob birmi v kraju je ukazal kuharici, da pripravi gostijo za škofa v spodnji sobi, a ona jo je pripravila v zgornji. Ko je Ravnik pripeljal škofa v namenjeno sobo, je bila prazna. Škof se je užalil in je Ravnika okregal. To je bilo zanj preveč, saj je doživel že več ponižanj. Po tem dogodku je umrl.(55)

Ravnik je bil tu zadnji učitelj - župnik. Trudil se je, a brez priznanja, da bi se učenci kaj naučili in da bi imeli veselje do učenja. Ker je bilo za enega učitelja preveč, da bi poučeval sto in več šoloobveznih otrok, je poučeval le dečke, predlagal nastavitve poklicnih učiteljev in gradnjo šolske stavbe. Nanjo pa so morali čakati polnih 24 let.¹³

Na izpitu je mojemu očetu postavil vprašanje: Rojen sem 4. 11. 1832. Izračunaj koliko sem danes star! - Oče je naglo in prav izračunal, Ravnik pa mu je daroval knjigo s posvetilom. Pomagal je revežem.(7,35)

Na Krogu, jugozahodno od Kort - stoji bivša podružnica samostana benediktincev (iz Praglje pri Padovi oziroma iz Dajle pri Novemgradu) in dvorec grofov Grisoni. Njihov fevd je obsegal ves hrib in polovico Vale. V prejšnjem stoletju je rodbina izumrla, a benediktinci so si hoteli prisvojiti čimveč njihove zemlje.

Kako je umrl zadnji Grisoni?

Zadnji Grisoni je umrl tako: Na posestvu je imel konte vojaško posadko. Med vojaki je bil eden posebno bister. Konte ga je imel rad, njegov sin pa ga je sovražil. Bistremu vojaku je sin ukazal, naj ubije tovariša: "Če tega ne storiš, zahtevam od tebe dvoboj!" (Nekateri pravijo, da je prišlo do dvoboja zaradi

ljubezni.) Mečevanje se je odvijalo pred vrati samostana. Mladi grof je bil v dvoboju ranjen, a je vseeno vztrajal "do zadnje kaplje krvi". Vojak je še enkrat zamahnil in grofa ubil. Stari grof je naredil testament in ga izročil menihom v varstvo. Ti so ob pomoči vdove, ki jim je obljubila delež za maše, testament predelali in pobrali tri četrtine namesto polovice. Grof je namreč namenil polovico revežem iz Kort in Medošev. Domačini so tožili samostan. Tožbe so se vleklye še v to stoletje. Malokateri je vztrajal do konca. Frati so obdržali najboljšo zemljo in kmetom zapirali pot proti Sečovljam. Tudi pogreb so ustavili, če je šel po njihovem ozemlju.(34)

K vdovi je prišel frat v karoci, da bi jo pregovoril, naj da kaj za samostan. Ona jim je obljubila delež za maše, zato so si hoteli vzeti več, kot je pokojni mož namenil. Kortežani so samostan tožili. Pravda se je vlekla 14 let.(55)

Del Lonzane (Pešine), ki leži vzhodno od Sečovelj, spada pod faro Korte. Iz časa župnikovanja Škrbca (1893-1909), ki je vodil faro 15 let, je značilen tale dogodek. Iz Lonzana so nesli mrliča na naš britof poti, ki vodi čez ozemlje samostana Krog. Ker se frati niso upali tožiti župnika, so tožili Kortežane. Prej pa so prišli v Korte k župniku, da bi se pogovorili, a on jim je zaprl vrata. Vedel je, kako se stvari streže, saj je bil državni poslanec. Na sodišču je zagovoril svoje župljane takole: Na čelu sprevoda je bil Kristus, nato jaz pa mrlič in šele nato župljani. Kdo je torej kriv?(55) Grofici s Kroga je štrologa napovedala, da ji bo sin umrl v vojni, hči pa bo umrla od glada. Ona ni hotela verjeti, saj njej, bogatinki, se ne more nič zgoditi. In glej: sin je padel v dvoboju, hčerka je bila hudo bolehná. Kortežanske žene, dojiile, so ji dajale mleko; ko tega ni bilo dovolj, je od glada umrla.(55)

Baldo Korenika je zapustil cerkvi veliko zemlje: v Vali, na Bregu in Branski bošk. (Drugi pravijo, da so tega zapustili Padenjci ali neko dekle). Zato je morala cerkev brati maše. Število teh so z dovoljenjem znižali, po drugi vojni pa so to opustili.(48)

Imena, napisi, zapisi, knjige

Imena, napisi, zapisi, knjige so bili v vseh dobah predmet zanimanja, občudovanja pa tudi špekulacij, nerazumevanja ali odpora. Smo pač v krajih, kjer se slovanski svet stika z romanskim, in vsak prevrat je prinesel svoje, pa tudi svojsko kulturo - kulturo na meji.

Leta 1540 je Izolan Pietro Coppo omenjal, da so v starih časih, po koncu rimske vladavine, okoli Kašlerja uničili vse latinske knjige, da bi tako lažje uvedli vulgarno govorico, ki je mešanica barbarske in latinske.¹⁴ V srednjem veku so listine pisali v latinščini, nato v beneški

13 V. Bezek: Analitični inventar občine Izola, III., str. 68

14 P. Coppo: Del sito de L'istria (A. Degrassi), Archeografo Triestino, 1924, str. 382

italijanščini. V 15. in 16. stoletju se je pri bogoslužju uporabljal tudi slovanski jezik, kar pričata dva ohranjena zapisa v glagolici. Domnevam, da so domači župniki, ko so ljudem pisali testamente in druge listine, vnašali slovenske, hrvaške in italijanske lokalizme, tako da je v teh tekstih nastala mešanica starocerkvene slovanščine, italijanskih, slovenskih in hrvaških besed.¹⁵

Sredi prejšnjega stoletja je latinska duhovščina, ki je pritiskala iz mest, dokončno zmagala. V začetku 19. stoletja je bila šola italijanska. Po letu 1839 pa so slovenski duhovniki, ki so prihajali iz slovenske notranjosti, začeli uvajati slovenski knjižni jezik in slovensko zavest. V matične knjige so uvedli slovenski črkopis. Redkokdaj pa so slovenili krajevna imena (Pišine - ribnik - v Pečina, Korte - Kurte - v Dvor); uvedli so slovenski pouk v osnovni šoli namesto italijanskega. Posvetila duhovnikom na spominskih ploščah so napisana v 19. stoletju v latinščini, v 20. stoletju pa v slovenščini. Fran Ravnik je leta 1883 napisal *Črtice ili Kronika šole v Kortah*. Ob koncu prve svetovne vojne sta nastala slovenska napisa na *monštaranci* in na pokopališču. V času italijanske okupacije je vojaški kurat leta 1919 pisal z italijanskim črkopisom. V času italijanskega fašizma so uradno pisali slovensko le v cerkvi, v šoli pa le do leta 1924. Potem so stvari skrili v Cetore. Tam so pred nekaj leti izsledili nekaj Orlovih knjig in časopisov. V letih 1925-73 je župnik Esih vodil Kroniko fare.

Po drugi svetovni vojni so zažgali neke papirje na Kostanci, a pred farovžem po ukinitvi osemletke pomembno knjigo zapisnikov.(40)

Kronike šole Korte iz leta 1954 ni najti več; od leta 1960 obstaja le kronika šole Dvori. Okoli leta 1960 so spremenili krajevna oziroma ledinska imena: Korte v Dvori, Cetore v Vinico, Fatljat v Fatljak, Štermac v Strmec, Grelence v Gredelce, Valdrnigo v Drnico (domače ime, vsaj več kot 200 let, je Ruja). Uradno ni več naslednjih vasi ali zaselkov: Medoši in Čedlje, Nožed in Morgani.¹⁶

Žena iz Malije je pripovedovala (1923), da je njen mož pred približno 10 leti našel na njivi na Malijskem hribu 2 stari lucerni na olje, eno grobnico, obloženo z opeko, z okostjem, zraven pa ploščo z latinskim napisom. "Ploščo so razstavili na našem vaškem trgu. Zdaj je ni več; ne vem, kako je izginila. Župnik iz Kort jo je videl in prebral. Šel sem k njemu, da bi zvedel o tem kaj več, a nisem dobil odgovora."¹⁷

Ob koncu prve svetovne vojne je moj oče skupaj z drugimi Novaki kopal njivo na Deceme, nad sedanjo avtobusno postajo Morgani. In glej, našli so neke vrste grobnico in tudi ploščo z rimskimi znaki. Vzeli so jo

domov in vzdali pod svisle (Čedlje 22). Za ploščo so se že zanimali. Zdaj je pod ometom.(50)

Ob koncu prve svetovne vojne so prišli Italijani s tremi ali štirimi konji. Nato je prišlo še 200 bersaljerjev. V vasi na stari šoli - na občini - so zagledali tablo z napisom Narodni odbor. Ker niso razumeli, kaj bi to bilo, so tablo sneli, nesli v Branski bošk in se s prestreljevanjem izživljali. - Župnik Nartnik se je takrat zbal za monštranco, za katero so zlato zbrali njegovi župljani in na kateri je slovenski napis.¹⁸ Odnesti jo je hotel v skrivališče, a so ga zalotili in obtožili ter spodili. Postavili so vojaškega kurata.(12)

Pred 2. svetovno vojno je bil nad Sečovljami pilon z napisom S. Onofrio protettore di Villa franca. - Po vojni so pod Krogom razbili tablo Villa franca. - Še danes, leta 1988, je na cerkvi na Krogu napis S. Onofrio protettore di Villa franca. (Skrivnostno ime pač za naselje, ki vzbuja polemike in je od njega po kugah ostala le Stara vas.)

Meja, kuga, pokopališče, gozdovi

Korte ležijo nad tromejo občin Izola, Piran, Koper. Ta se je dokončno izoblikovala po propadu fevda samostana iz Beligne pri Ogleju¹⁹ in po nastanku komun v 13. stoletju. Spori pa so trajali še nekaj stoletij med Izolo in Piranom zlasti na območju Čedelj, kjer se je ohranilo ime Kunfin. Spori so bili tudi med Izolo in Kortami za gozdove pod vasjo. Trajali so več stoletij.²⁰ Izročilo pravi:

Piraneži mejijo ob Starih Čedljah s kortežanskimi posestmi. Da bi se vsak dan ne vračali z dela domov, so prespali v kuči na meji. Rajnki Felda je znal povedati, kako je zalotil Piraneže pri predstavljanju kunfinov: "Munjeni Piranež, pesti stat kunfin, ko ne te hiten u Seču! Ten boš kuhu tojo palento!" Res je, tam, kjer so kuhali, se še pozna.(3)

Ko so na starem britofu ob zadnji kugi pogrebci kopali jamo za številne žrtve, je šel mimo delegato (župan) in jim rekel: "Skopljite globoko, ker bo tudi za vas lahko služila!" In potem: prvi, ki so ga za sedmimi žrtvami pokopali, je bil "delegato" sam. To je v levem kotu pod murvo. - Staro pokopališče so opustili po zadnji kugi. Mati mojega noniča (rojenega leta 1829) je pokopana še tam. Še leta 1935 so tam stali nagrobniki. Novi britof so odprli 12 do 20 let, preden sem se jaz rodil (1889). Ljudje so jokali od veselja in žalosti. Ko so ga pa razširili, so prišli tudi iz Dekanov in Šmarij. Bilo je najbrž ob postavitvi nagrobnika ali ob smrti Franja Ravnika leta 1883. Vasi Dekani in

15 Prim. J. Kramar: Izola, str. 138; M. Rožac: Listine o gozdovih, v: PAK; D Marušič: Ali je glagolica slovenska? V: Erazem, Primorske novice, 19. julij 1991; V. Spinčič, str. 62.

16 Uradni list LRS, 31. X. 1957; topogr. karte.

17 A. Degrassi: Tracce di Roma sulla spiaggia di S. Simone d'Isola, Trieste, 1923, str. 339

18 Posvetilo se konča: Darovali župljani iz Dvora (Korte) leta 1917

19 M. Pahor: Fevdalna posest na piranskem ozemlju do konca 13. st., Kronika, Ljubljana, 1981/I

20 V. Bezek: Analitični inventar občine Izola, I., Koper 1977, str. 27

Šmarje sta imeli čitalnici. Ravnik pa je bil voditelj taborov. (7,18,4)

Za gozdove je tudi tekla kri. Na Kamaneli so ubili Izolana, ker se ni hotel umakniti. Tepli so se pod Sujami, ki so bile prej kortežanske. Od tistih časov se bližnji gozd imenuje Fatljat. Beseda izhaja od grožnje: *Fatti in là!*

Ko je v prejšnjem stoletju župan delil gozdove, mojemu nonotu, ki je bil čevljar, deleža ni hotel dati; ta je grozil, da ga vrže v Ršed, če mu gozda ne bo prisodil: "Tudi jaz se moram greti, čeprav nisem kmet!" (42)

Novo cesto skozi Korte so gradili Francozi. Razširili so jo morali na več mestih, razen pred delegatovo hišo. Kot mož postave je dosegel, da njegove hiše niso rušili.

Francozi, Turki, ali Atila, ne vem natanko, v Padno niso šli, ker so jih žene odvrnile. Pritekle so s hriba in kričale, da je v vasi kuga. (14,47)

SPOMINSKE PRIPOVEDI

Sledijo pripovedi spominov od začetka 20. stoletja do leta 1980, in menim, da ne potrebujejo veliko komentarja. Najstarejši poročevalci so bili Matija Felda, rojen leta 1889, Marija Medoš, rojena 1891 in Antonija Felda, rojena leta 1895.

Zadnje obdobje pod Avstrijo

Ko sem bil majhen, smo taki, kot sem jaz, kukali skozi okno v prostore, kjer so imeli pojedino zadrugarji. Ob tem smo se zabavali zlasti še, če so nam kaj primaknili. Ob takem razkošju ni čudno, da je zadruga kmalu razpadla. Njeni voditelji so morali plačevati dolgove. Zadrugarji so bili tisti, ki so radi hodili k maši. V Ljubljano so prodajali vino. (42)

Nekoč, na začetku stoletja, je banda koledovala po vasi. Mladi bobnar je izgubil čevelj. Zaverovan v svoj boben, da ne bi pokvaril igranja, je na pol bos korakal za svojimi tovariši. Številna otročad, ki jih je spremljala, in vsi gledalci pa v smeh! (30)

Zorzin, trgovec in oštir, je podpiral muzikante. Kupil jim je inštrumente, ki so jih izplačali z delom. Po vajah so mu šli orat (kopat) njivo. Namesto volov so se vpregli oni. Na koncu so eno zagodli.

Zorzin je bil počasne pameti. Ker ni poznal not, je nekoč bral z narobe obrnjene partiture. Gostilno si je napravil, ker je slabo računal. (14)

Nekoč je banda igrala v Šupetru. "Tako lepo je igrala, da bi ljudje kmalu začeli plesati!" Na podlagi tega odmeva je ni kazalo več vabiti k cerkvenim obredom.²¹

Pred zadnjo vojno je bila v teh krajih velika revščina: kmetije so bile majhne, družine številne, izvendsomske zaposlitve bolj redke.

Ob nekem srečanju vaščanov z izolskim županom Pod murvo pred cerkvijo se je tam podila otročad. Dečki so bili po tedanji navadi oblečeni v krilca. Tedaj vpraša izolski župan našega župana: "Od koga je tisti šmrkav mulo?" - "Moj je, šjor podešta." (6)

Sem letnik 1900. Ko sem bil ša mlad, sem na predvolilnem zborovanju v Vali pri Roti, kjer je bila anbut štranga, prodajal melone. Tedaj so prihajali pastirji iz Čičarije na zimsko pašo. Kmetje so jim dali hleve, kar so plačali z gnojem. Otroci smo zanje nabirali frudelj. Dali so nam za to sira. V tistih časih je en dan oranja (do 13. ure) veljal 6 dni kmetovega dela. (18)

Za red v naseljih so skrbeli gvardijani. Nosili so puško, a na rokavu trak. Čuvali so naselja in njive, tudi ponoči. Volili so jih za fiere (opasilo, sv. Anton). Za svoje delo niso bili plačani. Konsiljere (župan) je pošiljal gvardijane tja, kjer je bilo potrebno. Imel je zvezo z občino. Pred cerkvijo je razglašal odloke in roboto. Verjetno je dobil plačilo. (30)

Mi se "krčimo" Pulicaji, ker je bil naš oče v Trstu policaj. Ko sem bil jaz mlad, smo imeli v vasi dva gvardijana. Eden je bil v Gornji vasi (Morato), a drugi v Spodnji. Mežnar je skrbel za pokopališče in cerkev. Dali smo mu 10 kg koruze. Organistu smo dali vino. Kapovila je bil Škrlič. Skrbel je za pošto, prižigal luči. Konsiljere je bil "delegato" (Grbec). Skrbel je za ples. Moj oče je letnik 1904. Ko je bil star 12 let, je že pel pri zboru v javnosti in v cerkvi. V taki vlogi je zbor pel še nekaj let po drugi vojni.

Med 1. vojno je razsajal tifus. K nam so ga zanesle mlekarice-perice iz Pirana. Tudi velika lakota je bila. Zato nas je učiteljica odpeljala z vlakom iz Sečovelj v Križevce. (14,46,53)

Pod Italijo

Ob koncu prve svetovne vojne so imeli v Kortah Narodni odbor. Njegov vodja je bil učitelj Orel. Moj oče je bil župan - načelnik, tajnik je bil Jože Kleva iz Malije, komunala pa Matija Morato in Ivan Hrvatinarac (1869). V tej vojni je padlo iz Kort, Čedelj in Pašljona 11 mož in enega so ustrelili, ker ni hotel v boj (Novak), 2 sta umrla za posledicami; iz Medošev-Majcnov so padli trije. Zadnje mesece vojne se vojaki z dopusta niso več vračali. Ko sem bil v mlinu na Gorgu, so prišli vojaki, obkolili mlin in zajeli dezertersko-Pirančana. Od nas so bili trije ujetniki v Rusiji, med njimi Ivan Morato. Borcev za severno mejo je bilo pet, med njimi Franc Korenika. - Na prvih povojnih volit-

21 J. Premrl: Duhovniki in njihovo delovanje v krkvški fari od 1668 dalje, Krkvče 1966/67

vah Kortežani niso mogli oddati svojih glasov, ker so jih fašisti spodili izpred volišča (leta 1921). - Leta 1922 so po nedolžnem ubili v Parecagu mojega bolehnega 19-letnega strica Franca Koreniko namesto tistega, ki je bil borec za severno mejo in torej osumljenec. Moj brat Jože je ob razpadu Italije šel po morilce in bil potem odpisan. Prekletstvo nad Kortami se je nadaljevalo. Leta 1923 so fašisti streljali proti šoli in župnišču; proti naši hiši so vrgli bombo. Žene so se v strahu razbežale, moške pa so se pripravili na boj.(13,24,7)

Naš dolgoletni prizadevni učitelj Orel je umrl na svetoivansko noč leta 1919 od žalosti (ko mu je počilo srce), potem ko je moral ob koncu prvega šolskega leta pod Italijo nastopiti s šolskim pevskim zborom pred italijanskimi oblastmi. Orel je bil "pravoslavac", slovansko usmerjen. Imel je velik pogreb.(15)

Naše ženske so začele delati v ribji industriji v Izoli leta 1926. Delale so od teme do teme. Na delo so pešačile slabo oblečene. Ob vsakem vremenu po svoji poti. To leto (1919) nam je toča vse pobrala. Tudi moški so se morali zaposliti (v rudniku Raša, kasneje pa v Sečovljah).

Do leta 1928, ko je bila zmrzal, je raslo pri nas veliko oljk. To je bilo veliko bogastvo. Rasle so tudi, če si jih le zabodel.(10,48)

Leta 1930, v času češenj, je princeza iz Miramara (Savoia D'Aosta) odprla pri nas otroški vrtec. - Takrat je bil capovilla Jože Škrlič. Zborovanje je bilo pred cerkvijo, kjer sta bili dve lipi. Princeza je imela govor. Cela vas se je gostila. Fašisti pa so kontrolirali vas že tri dni prej, zaprli vse sumljive ljudi. To se je zgodilo tudi, ko je prišel na obisk v Trst Mussolini.(16,17)

Šola je bila neprijazna in tuja. Močni in visoki učitelj Tommasoni se je v fašistični uniformi nosil oholo in oblastno. Klofutal je vseprek, ženo, otroke in učence, vaščane, če niso oblekli uniforme. Pri maši je bilo vse tiho, če je bil on zraven. Domačini so molčali, če niso smeli moliti v svojem jeziku. Župana so pred cerkvijo stepli, ker ni povedal objave v italijanščini.(40)

Nekega dne v maju leta 1934 so fašisti pridrveli v vas, obkolili cerkev in župniku grozili. Od ljudi so hoteli zvedeti, kdo jim je poslal žaljivo pismo. Dve dekleti sta se prijavi, ker jima je župnik pri spovedi tako ukazal, da bi tako nedolžne spustili.(38)

Družčina mladih je sedela pred cerkvijo Pod murvo in se pogovarjala o hudih dneh, ki so doleteli vas potem, ko so fašisti v Izoli prejeli anonimno pismo z napisom "Crepa bruta sangue vostra." Naenkrat je v krošnji murve završalo. Mladež pa: "Duše se vicajo!" - "Guština so v Poli ubili!" Marija in Guerina sta se prestrašili in povedali župniku.(16)

Leta 1936 so fašisti kar odpeljali Kortežane na volitve v Izolo. ustrahovali so jih, da so volili z "da".(18)

Nekoč pred vojno sva šli s prijateljico po vodo globoko dol v Pil. Natočili sva golidi in se začeli počasi in težko vzpenjati proti Fontani, ki je bila suha. Pa se mi ena noga zatakne ob kamen, štrbunknem in razlijem vodo. Koliko truda zastonj in še vsa mokra povrhu. Druga pa se mi še smeje: "Ma kaj se prav munjena, se mogla zletet vre v Pilje!"(31)

Nekaj let pred začetkom vojne so okoli Kašlerja iskali premog. Zvrtali so 7 sond, med drugim na Žaneštri, na Zorzinovem (nad Dinom Grbcem), na Rajulu. Na Kašlerju v smeri Gocana so vrtali v prazno in izgubili veliko cevi.(3,37)

Za opasilo (tretjo nedeljo v oktobru) leta 1937 so izolski fašisti priredili v Kortah ples. To je razjarilo domačine. Ko je eden izmed fašistov hotel plesati s Karlo, ga je ta brcnila v rit, da je zletel v bližnji vrt. - Dvignili so se domači fantje in s kamenjem fašiste pregnali v gostilno, da je bila polna kamenja. Ob plesu je zgrmela na tla blagajniška miza, ker so jo fantje povlekli s skrito vrvico. Zmeda je bila popolna. Potem so pridrveli karabinjerji, policija, fašisti. Fantje so jih počakali v zasedi. Streljanje... Karabinjerji so obkolili vas, preiskovali hiše, aretirali fante, zasliševali in jih zaprli.(36,7)

Ko je oni frat naredil leta 1939 nov šofit v naši cerkvi in ga nato porisal, je morala vsaka družina pomagati. Jaz nisem imel očeta in čeprav šele devet let star, sem moral mešati malto. Slikar pa je narisal moje roke in noge. Naslikal je tudi naše moške pa to in ono dekle. - Nad glavnim oltarjem je postavil dve dekleti, ki so se tedaj odpravljali v samostan. Slikarju je bilo ime Virgil Pittscheider. Bil je doma s Tirolskega. Zahajal je rad v hribe. Ko je ustvarjal naše freske, je hodil na naš Kašler, da je lahko opazoval pokrajino pod seboj, sončni zahod za morjem, kar je vnašal na strop. Ko je delo končal, je imel govor. Začel ga je tako: Non sono un oratore, ma un pittore... - Z novimi temnimi slikami (polnimi simbolike in hrepenjenja po svobodi) ljudje niso bili zadovoljni, saj so bile prejšnje bližje ljudem. Prikazovali so vas z glavnimi družinami, zaščitnika vasi...(12,2,32)

Samostanska posest Krog je bila pred drugo svetovno vojno vzor vseh posestev. Svoje njive so obdelovali s stroji, za to opravilo so imeli 24 volov. V sadovnjakih, oljčnih gajih in vinogradih so gojili prvovrstne rastline. Take oljke, kot so jih imeli oni, uvajamo mi šele zdaj. Veliko vsega so izvažali v Trst in Furlanijo. Matično posest so imeli v Dajli pri Novemgradu. Posest je vodil kmetijski strokovnjak fra Constantini. Bil je kmečkega porekla in je lepo ravnal s svojimi koloni. Prihajal je tudi v Korte k našemu župniku, saj je Krog do druge vojne spadal pod našo faro. Maševali pa so v svoji cerkvi, tako fra Gregorio, ki je bil bogatega rodu in se ni družil z domačini. - Pomladi leta 1944 se je fra Constantini peljal z rednim vaporeton S. Marco na

progi Novigrad-Trst. Na panti Salvore so zavezniška letala ladjo potopila. Pravijo, da je imel pater na ladji veliko dragocenosti, slike, denar in dokumente, ki jih je hotel spraviti na varnejši Krog. - Po vojni so samostansko zemljo razdelili kolonom, ki so se nato združili v zadrugo. Ta je z več poizkusi in naložbami hotela posest spraviti na trdne temelje, a ji ni uspelo. Ker zadnja leta za obnavljanje ni bilo denarja, so zemljo dali v najem, stavbe pa propadajo.(39)

Kapelico v Čedljah so naredili leta 1941 v spomin na zadnjo hudo bolezen (davico), ki je pomorila tukaj več otrok. Pred njo so postavili dva apnenčasta stebra, ki so ju dvignili v rudniku iz globine 270 m in sta služila za vrtnanje. V kapelico so postavili star Marijin kip iz cerkve in ga poimenovali Marija zdravja. Vsa ta dela je vodil Jožef Škrlič. Delali so z roboto in s prispevki.(10,7)

V cerkvi so že prej (leta 1935) postavili nov kip Marije Pomočnice v spomin na obdobje hudega narodnostnega preganjanja. - Marijina družba, ki je tedaj edina lahko še obstajala, je okrepila svoje delo. Imela je tudi svoj pevski zbor. - Cerkev je bila tako v času fašizma edina, ki je še v javnosti gojila slovensko besedo, čeprav so to oblasti prepovedovale, čeprav so me preganjale. Po aretaciji so me iz Pule fašisti odpeljali v Trst, Benetke in Ferraro, kjer sem bil en mesec, nato v Potenzo, kjer naj bi bil konfiniran. Ker so višji cerkveni dostojanstveniki posredovali, so me izpustili s podukom: "La politica la fa il capo dello stato!" V Pulju so mi pa rekli: "Vidite, gospod Esih, postanite Italijan in gotovo boste prišli v nebesa".(2,13,2)

Osvobodilni boj

Ob prvi nemški ofenzivi smo zbežali iz hiš. Varni so bili le tisti, ki smo se zatekli na Kostancovo. Nemci so streljali vsevprek in jih več zadeli, partizanov in civilistov. Pobrli so kakih 100 mož in jih odpeljali v Sečovelje. Župnik je na čelu vrste nosil municijo. - Moj oče je bil trgovec in je s svojim kamionom vozil orožje za partizane iz Šmarij v Šupeter. Naletel je na Nemce, ki so mu kamion zažgali, a on se je uspel skriti. Takrat so zažgali Šmarje. - Ko so prišli Nemci v Korte, so Glavino, ki je znal nemško, vprašali, če so v vasi partizani. Odgovoril jim je, da ne. Ravno takrat sta se pojavila dva. Enega so ubili, drugi je zbežal.

Naslednji dan so iz Sečovelj ujete začeli spuščati domov. Posredoval je baron (trgovec, predstavnik rudnika). Ob tej ofenzivi sta v Gornji vasi padla dva neznana partizana. Franca Morato so zadeli v usta. Mihael Božič, babica Novak in Luvigi so ga zdravili 4 mesece v Gabrjah in pod Vuki.(33,49)

Skupina partizanov je pripeljala ob razpadu Italije v šolo dva fašista, ki sta v Parecagu leta 1922 ubila Franca Koreniko. Domačini so ju hoteli linčati. Nato

so ju odpeljali v Šmarje na komando. Ko se je začela nemška ofenziva, sta zbežala domov. - Čez nekaj dni so ju šli iskat terenci. Enemu je uspelo zbežati, drugi si je prerezal žile na rokah. Terenci so takega odpeljali v svojo bolnišnico in ga pozdravili. Potem ga je doletela pravična kazen. To je bil vzrok, da so Jožeta Delegato in Mirka Pulicaja iskali Nemci. Zalotili so ju neko nedeljo pri kartanju. Odpeljali so ju v Piran, kasneje z Guerinom Jurjevičem pa iz Coroneja v Nemčijo, odkoder se niso vrnili.(51,8)

Tudi mojega brata so iskali. Bil je skrit v "boške". Ker ga niso našli, so stočili po tleh sod vina, nas okradli in odpeljali mater v gostilno na zaslišanje. Potem je morala gledati, kako se mastijo ob pri nas vzetem puranu. Njej pa so zatlačili v usta puranovo perje. Mater so spustili, očeta pretepli skoro do smrti, zato se je brat predal; z Jožetom in Mirkom je šel po isti poti.(34)

V zimi 1943/44 so iz občine pripeljali v Korte orožje, da bi se z njim vas branila pred partizani. Po enem mesecu so orožje pobrali. Najbrž so se bali, da ne bi prišlo v roke partizanom. - Aprila so pobrali mlade fante in jih odpeljali v delovno taborišče v Pulj; oktobra pa so še dvajset najmlajših poslali v Podgorje. Delati so morali utrdbe. Iz prve skupine so zbežali v partizane, drugo skupino so spustili domov ravno za božič. Bunkerje okoli vasi pa so gradili starejši. Nemci so se namreč bali, da se bodo izkricali zavezniki. Zadnjih 6 mesecev vojne so bile po vaseh nemške postojanke. Vojake so namestili po hišah in šolah. Pouka po razpadu Italije (9.IX.1943) ni bilo več. Slovenščino pa so gojili le v cerkvi in pri verouku. Za partizansko šolo tu ni bilo pogojev, saj so bili tu tujci v vsakem trenutku.(29,44,1,6)

Mira s Cetor je bila partizanska kurirka. Zbirala je tudi mladino in jo učila peti slovenske pesmi. Zaradi nepremišljenosti neke ženske so jo Nemci aretirali. Najprej so jo imeli zaprto na Maliji. Tu so jo mučili, da se je njeno vpitje slišalo po vasi. Še kamen bi se usmilil nedolžnega dekleta, ki so jo zverli uničile. Nato so jo odpeljali v Coroneo in v Nemčijo. V taborišču je zbolela za tifusom. Ker je bila tudi bolna uporna, so jo pretepli in vrgli v peč.(20,24,25)

Kurirka Rožarja je nekoč nesla v hotel v Portorožu češnje, lepe in debele. "Kam greš deklica?" reče nemški stražar na vratih. "V kuhinjo jih nesem," odgovori mladenka, "za vas bodo, pogledite, kako so lepe!" - "Pojdi!" Oddahnila se je: pošto, ki jo je imela pri sebi, je zdaj lahko odnesla, kamor je bila namenjena.

Nekega dne sva šli s prijateljico mimo šole na Maliji. Ni bilo še poletje, a Nemci so se sončili. S seboj sva imeli partizansko pošto in kar zvrhano mero strahu. Korajžno sva pozdravili, smeje pošrajali in strah je bil mimo.(27,6)

Za šolo na Maliji je pokopan Rus, ki je bil nemški vojak, a je delal za partizane. Nemci so ga izsledili in ga ubili. Preden so ga ubili, je prosil domačine, naj po vojni to povedo staršem. - Nemci so na Maliji zakopali konja z zlatom, ki so ga naropali. Po vojni so neke noči prišli in zlato odkopali. To se je naslednji dan poznalo...(25,1,25)

Na Maliji so Nemci ubili s puškinim kopitom devetletnega Klavdija Hrvatina in Minko Babič, ki je imela na glavi rdeč fačou; v Novigradu so ustrelili Tonija od Novakov, ker je imel na hlačah rdeč pas. Nemci so hoteli Korte požgati dvakrat (2. X. in 3. III.). Rešil jih je župnik, ker je znal nemško.(1,44,3)

Po drugi svetovni vojni

Zadnji župan na Maliji je bil Frčeta. Bil je tako bister, da mu ni bilo potrebno prav posebno gledati v načrte, ko so gradili cesto iz Vinjol proti Maliji. Kar iz Nožeda je vpil, kje naj trasirajo. Po zadnji vojni so mu rekli rdeči ali divji far, zato ker je sklepal civilne poroke.(26)

Poleti leta petinštirideset je prišla prva slovenska učiteljica. Zbrala je vse tiste učence, ki smo imeli četrti razred, in nas začela pripravljati za gimnazijo. Z vozom, ki ga je vlekla mula, nas je peljala k sprejemnim izpitom v Koper. Sprejeti smo bili vsi, čeprav smo se s slovenskimi profesorji bolj slabo razumeli. - Skoro vsi Malijčarji in Kortežani smo nadaljevali šolanje na učiteljski. Dvanajst nas je bilo. Hoteli smo nadomestiti zamujeni čas, ko so nam fašisti iz ust trgali slovensko besedo.(57,21)

Šele po vojni so Kortežani gledali film prvič. To je bilo v stavbi nekdanjega vrtca. Ker še nismo imeli elektrike, smo uporabljali agregat. Aparatura je bila slaba, zato so predvajanje večkrat prekinili. Gledalci, med katerimi je bilo največ šolskih otrok, so predstavo spremljali z bučnim negodovanjem ali z glasnim krotanjem. Bila je že pozna ura, ko okvare niso in niso mogli odpraviti. Pa je stopila učiteljica Vlasta pred platno in rekla: "Otroci, zdaj pa domov, dovolj je tega, jutri morate zgodaj vstati!" Nič ni pomagal otroški "neee" in pregovarjanje filmarjev. Otroci so morali domov!(52)

V tem obdobju so cerkvi odvzemali njeno dotedanjo vlogo. "Nihče ne bo večni luči več prilival olja, ampak ga bo raje odlival", je rekel leta 1947 repentaborski župnik E. Wester, ki je dokaj dobro simpatiziral s partizani. Večina primorske duhovščine je namreč podpirala težnje po osvoboditvi in priključitvi k Jugoslaviji, a ne tudi teženj po družbi brez vere, ki se je pripravljala. Po izjavah domačinov sklepam, da je tudi tukajšnji župnik spadal mednje. To je bil tudi vzrok za protiverski veter, ki so ga sprožili iz političnega vrha občin in je dosegel višek 13. oktobra 1953 s poizkusom izгона.

Kmalu po vojni je nekega nedeljskega jutra pripeljal iz Jižle avto balila s pokritimi numerji, z ukazom, da morajo župnika odpeljati čez mejo. Skupina mladih fantov ga je skupaj z učiteljico na združnem kamionu spremljala na blok Škofije.

Tam so miličniki župnika namestili v svoj avto in ga odpeljali nazaj v Korte. Nekatere fante so zaprli. Učiteljica je bila zelena kot zid! Ko so mladeži dovedali, da ni ravnala prav, so jo spustili. Ostala je na cedilu. - Starejši domačini so se jim posmehovali, se zgražali in zatrjevali, da so samo po župnikovi zasluzi ostali Slovenci. - Povod za to je bila moja prošnja, da bi mi farani, kot je bila navada, skopali vrt.(44,3,2)

Župnika Esiha so hoteli okrasti trikrat: leta 1967, 1977 in 1982. Leta 1977 se je v farovžu oglasil moški, ki se je tožil, da nima kje prespati, da nima za avtobus. Prišel sem s psom in baterijo in moža odpeljal k Vatovcu, da je poklical milico. Poleti leta 1982 je prišel neki moški z avtobusom ob enajstih. Ustavil se je v gostillni in se opoldne znašel v farovžu. Zahteval je denar. Ker ga župnik ni hotel dati, ga je moški napadel in denar iztrgal iz rok. Drobiž se je razletel. Župnik je klical na pomoč. Prišli so sosedge in moja žena, ki je župniku prinesla kosilo. Prišel sem s sinom in tekla sva za bežečim moškim. Ujela sva ga v Ršedu in poklicala milico. Ja, bilo je kot v kavbojskem filmu.(18)

Leta 1953 so bile volitve. Nanje pa niso šli vsi. Kar naenkrat je pripeljal od drugod kamion z nekaj ljudmi in so vse take, ki niso bili na volitvah, pretepli. Nekateri se od tega niso dolgo opomogli, drugi so zbežali v Trst.(46)

Leta 1954 sem bila po tedanji navadi (Vzemi kovček in pojdi!) premeščena iz Dekanov v Korte. Bil je 18. september. Z avtobusom sem prišla v Izolo in se peš napotila v še nepoznani kraj. Na križišču vprašam moža z oslom: "Kje so, prosim, Korte?" - "Non capisco lo slavo," mi odgovori. Nato: "Dove sono Corte?" - "Li su a quattro chilometri." - "Saj to ni mnogo," si mislim in se napotim naravnost navzgor po makadamski cesti. Nato ovinki... še konca jih ni hotelo biti! Šared - tu mi povedo, da je v Korte šele od tod štiri kilometre! Kako? Nad Cetorami srečam mlekarški kamion. Vročina, sonce me je opeklo, žeja. Zvoni poldne - svojevrsten zvonik. Dospem pred šolo. Voz, ki ga je vlekel konj, je z mojo prtljago ravnokar prisopihal izpod Padne. Poslovim se od Jožeta, gostoljubnega Gregoriča-Dekančana.

Sprejela me je ravnateljeva žena, namestila v svoje stanovanje in vprašala: "Boš učila slovenščino?" - "Ne, saj sem zgodovinar in geograf!" - "Saj smo vprašali za učitelja slovenščine." - Nesporazum torej. Takih je bilo ob pomanjkanju učiteljskega kadra takrat kar veliko. Tega leta smo osnovali s sedmimi učenci še sedmi razred. Ker so morali učenci doma delati, smo

jih zadržali še po pouku, da so pod našim vodstvom napisali domače naloge. Med počitnicami pa smo se z višjimi razredi preselili v Izolo, v prostore italijanske šole, ki je zaradi odhoda italijanskega življa ostala skoraj prazna. V tej šoli, v Besenghijevi ulici, za visokimi platanami, smo bili slovenski in italijanski učitelji, starši in učenci kot velika družina, ki je v novem okolju iskala zavetja in sožitja. Našim učencem, prišlim od zgoraj, ni bilo lahko. S svojo tradicionalno kulturo so se znašli med množico priseljencev. Nekateri so se prilagodili, drugi pa ne. Spominjam se, da se je g. Esih zanimal zanje. - "Matematika ne dela težav, slovenščina pa," sem rekla. V Kortah so ostali le nižji razredi, ki so se leta 1976 preselili na Kostanco, v novo montažno šolo. Stari stavbi, ki sta bili zgrajeni tudi s prostovoljnim delom krajanov, pa je matična šola prodala za mali denar podjetju Galeb iz Izole, da bi namestili obrtnike.(45)

Drugi razred gimnazije sem v letu 1956 začela v Izoli. Prve tedne pouka je razredničarka spraševala, kdo se bo naročil na nove učbenike. Ko je prišla vrsta name, sem rekla, da moram vprašati doma. Naslednjega dne pa smo šli namesto v šolo v Trst in ne tako kot so hodili še prejšnji mesec optanti za Italijo. Šli smo z obmejnimi knjižicami: starši, nona in nas devetero, v glavnem še mladoletnih otrok. Poslali so nas v Napoli, poletno oblečene, brez vsakega imetja. Strašno! V domovini smo bili lojalni državljani. Desetemu otroku je bil Tito boter! Kaj naj še rečem: Hodili smo k maši, zato smo bili v šoli tudi kaznovani. Oče je bil kmet, mati delavka brez otroških doklad.(22)

Vaščani so še v 70. letih na vseh svetih večer zvonili do enajstih zvečer, in to izmenjaje vsi gospodarji. Potreba po pitju je bila vedno večja; pogum tudi ... in sledila je barufa. Od tedaj zvonijo le malo časa. - Barufa je nastala tudi leta 1956 med člani vaške godbe. Od jeze so vrgli instrumente v šterno, last Marja Hrvatina-Cekedrina. Naslednji dan so se premislili, jih dvignili in prodali v Pobege. V vasi je ostal za spomin le boben, ki obišče domove le še enkrat na leto (za pusta) in prinaša duh preteklosti: še tisto malo, kar je od običajev preživelo čase povojnega zapostavljanja.(56,44)

Leta 1969 so se v Izoli pripravljali, da asfaltirajo cesto do Malije. Kortežani so se zbrali na zboru volilcev in zahtevali, da položijo asfalt do Kort, sicer se odcepijo od Izole in priključijo Piranu. Delegacija za občinsko skupčino je šla v Izolo po republiškega poslanca Branka Furlana. Ta je moral obljubiti, da bo šel v Ljubljano in izposloval denar za asfaltiranje do Kort. Sestanek smo zaključili ob dveh ponoči. Naslednji dan je poslanec šel in dosegel, kar smo zahtevali. - Ko

je bila cesta gotova, je sprevodnik vzkliknil: "Zdaj ne bo več kadelo, ma drselo!"(52,59)

22. julija 1981 so Medošeri v velikem veselju odprli pipo višinskega vodovoda. (Dve leti prej so to storili v Kortah.) To je storila najstarejša vaščanka Marija Medoš (1891). Pel je domači zbor. Na slovesnosti je bilo veliko domačinov in seveda tudi mladinska brigada, ki je bila nastanjena v Šmarjah in je pomagala ta vodovod graditi.²²

VIRI IN SLOVSTVO:

a) Ustni viri

Navajam abecedni seznam pripovedovalcev. Prva letnica je rojstna, druga pa označuje leto poročanja. Njihove številke so zabeležene ob tekstih.

1. Bernardi Piero, 1905, 1984
2. Esih Karel, 1900, 1983-84
3. Felda Just, 1930, 1982
4. Felda Matija, 1889, 1982
5. Felda Antonija, 1895, 1984
6. Grbec Emilija, 1927, 1982-91
7. Grbec Just, 1913, 1983-90
8. Grbec Štefanija, 1910, 1984
Grbec Tatjana, 1970, 1984
9. Grbec Vilma, 1928, 1984
10. Grbec Toni, 1911, 1984
11. Gregorič Albin, 1920, 1986
12. Hrvatini Emil, 1925, 1982-84
13. Hrvatini Franc, 1901, 1983
14. Hrvatini Ivan, 1909, 1990
15. Hrvatini Nevenka, 1955, 1988
16. Hrvatini Rozalija, 1920, 1988
17. Hrvatini Stanko, 1922, 1983-85
18. Hrvatini Viktor, 1900, 1983
19. Kaligarič Klavdij, 1964, 1977
20. Kaligarič Roža, 1928, 1985
21. Kaligarič Renato, 1935, 1985
22. Kleva Anita, 1942, 1985-88
23. Kleva Benedikt, 1913, 1983
24. Kleva Elda, 1925, 1984
25. Kleva Francka, 1901, 1984
26. Kleva Marino, 1952, 1985
27. Kleva Rozalija, 1920, 1984
28. Kregelj Aleš, 1920, 1983
29. Korenika Bruno, 1932, 1983
30. Korenika Franc, 1896, 1981-83
31. Korenika Emilija, 1925, 1985
32. Kotrl Ivan, 1901, 1983
33. Majcen Anton, 1902, 1984
34. Medoš Marčelo, 1927, 1986

35. Medoš Marija, 1891, 1982
36. Medoš Karla, 1916, 1985
37. Medoš Ludvik, 1912, 1991
38. Mejak Andrej, 1913, 1982-85
39. Mejak Albin, 1930, 1991
40. Mejak Bruno, 1925, 1984
41. Mejak Marija, 1914, 1986
42. Mejak Piero, 1902, 1981-84
43. Mejak Pierino, 1930, 1991
44. Morato Albin, 1927, 1986-88
45. Morato Nada, 1927, 1985
46. Morato Viktor, 1930, 1986-90
47. Novak Dino, 1939, 1985
48. Novak Jože, 1917, 1984
49. Novak Emil, 1927, 1983
50. Novak Marčelo, 1933, 1984
51. Novak Rugiero, 1929, 1984
52. Novak Silvo, 1940, 1985
53. Novak Toni, 1903, 1984-85
54. Novak Toni, 1908, 1984
55. Panger Franc, 1906, 1988-91
56. Panger Ivan, 1935, 1985
57. Sergaš Marija, 1933, 1985
58. Škerlič Ana, 1903, 1986
59. Tul Albin, 1919, 1970

b) Narečne besede

angurja = lubenica
 banjka = krsta
 barufa = prepir
 belila = balilla
 brumn = dober
 bošk = gozd
 fačou = ruta

feta = rezina
 fjera = veselica
 fontana = izvir
 frati = menihi
 frudelj = z vej postrgano listje
 golida = vrč za vodo
 gvardjan = čuvaj
 hiton ča = vržem proč
 jugno (postižje, kurta) = dvorišče
 kapovila = župan
 karoca = kočija
 komare = botra
 konšeljer = svetovalec
 konte = grof
 korta = dvorišče
 kunfin = mejni kamen, meja
 lašta = dražba
 lontrina = verouk
 mulo fantičmuša = oslica
 numerji = številke
 pošešjon = procesija
 pilon = steber
 podešta = župan
 robota = prostovoljno delo
 šantila = botra
 šofit = strop
 šterna = vodnjak
 štranga = zapornice
 štrige = čarovnice
 štroliga = kvartopirka
 tomba = grobnica
 vaporeto = parnik, manjša ladja
 vicalo = prikazovalo, spokoravalo

RIASSUNTO

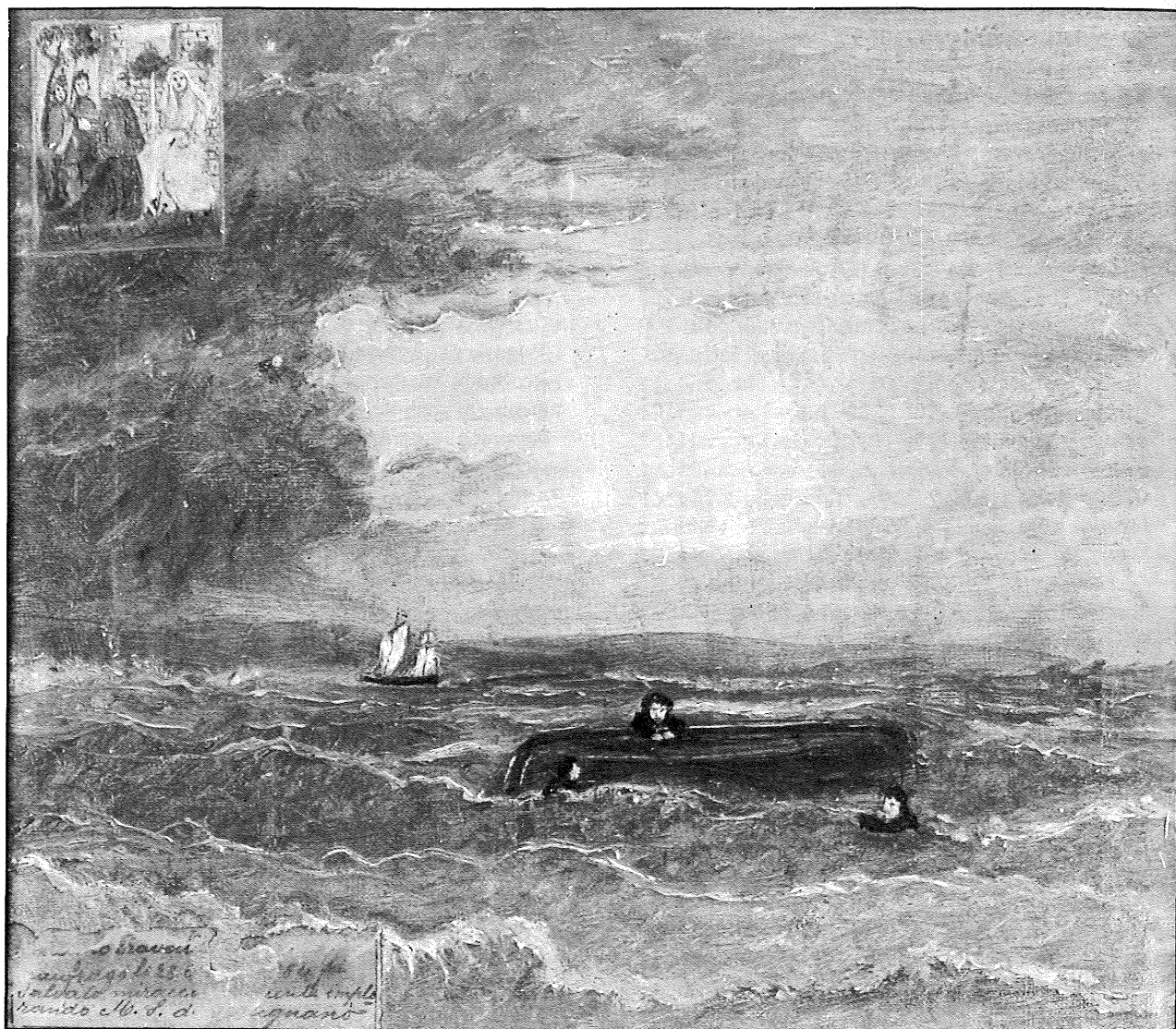
La prima parte dell'articolo è costituita da frammenti di leggende, come ad esempio quelle sulle processioni dei morti, sui fantasmi, le apparizioni, le streghe e il lupo mannaro, Attila e il suo tesoro.

I racconti storici trattano degli abitati, dell'arrivo di nuovi abitanti, dei loro cognomi.

Uno spazio notevole è dedicato alla chiesa, in cui, sino alla metà del secolo scorso si usava il dialetto detto "ščavet". Dalle città della costa venne imposta la liturgia latina ed introdotta la lingua italiana nella scuola parrocchiale. Con l'arrivo di sacerdoti dall'interno della Slovenia ha inizio il risveglio della coscienza nazionale e nel contempo compare l'irredentismo italiano.

I testi delle memorie sono ordinati cronologicamente e vengono proposti senza commento. Illustrano una vivace attività sociale e politica. Alla fine della prima guerra mondiale ha purè un suo comitato popolare che si adopera per il congiungimento agli altri popoli jugoslavi. Ma tutto ciò viene stroncato dal fascismo. Dopo il crollo dell'Italia ebbe inizio l'insurrezione, ma venne soffocata dai Tedeschi che intendevano bruciare il villaggio e mandarono nei campi di concentramento i capi della rivolta. I giovani furono inclusi nelle unità di lavoro che fortificavano la costa. Quelli che erano abili alla guerra fuggirono nelle file dei partigiani. Alla fine della guerra arrivò la libertà sociale e con essa una grande allegria e tanti lavori d'assalto. Ci furono complicazioni in merito allo "status" di questo territorio. Nelle

città la gente optò per l'Italia e si trasferì. Dalle campagne la gente andò nelle città della costa, e a Trieste quali emigranti economici. Alla chiesa venne tolto il ruolo principale, volevano scacciare il parroco, cambiarono radicalmente i nomi. Cancellarono il confine etnico che per lunghi secoli aveva circondato Corte d'Isola (non però ad oriente).

Slika št. 15: Ex voto Piavatija, 1894, o. pl, 36 x 31 cm